

Kuka käyttää digiaineistoja? - selvityshanke pohtii digitoidun kulttuuriperinnön käyttöä

Outi Hupaniittu

Kansallisen kulttuuriperinnön muuttaminen sähköiseen muotoon on päivän sana. Digitointihankkeita on laajassa ja rajatummassa mittakaavassa meneillään eri puolilla, mutta aineistojen käyttöä ja käyttäjiä tunnetaan vielä hyvin vähän. Vuoden 2011 aikana tilanne tulee muuttumaan, sillä Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) toteuttaa selvityshankkeen Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot, joka pureutuu digiaineistojen käyttämiseen.

Niin kirjastoissa, arkistoissa kuin museoissa-kin on käynnissä ministeriön erillisrahoittamia digiprojekteja ja viikoittain tiedotetaan uusista verkkopalveluista.

Samaan aikaan Kansallinen digitaalinen kirjasto (KDK) -hanke rakentaa yhteistä käyttöliittymää ja pitkäaikaissäilyttämistä.

Digitointeja tehdään monenlaisissa mittakaavoissa: siinä missä Kansalliskirjasto ja Kansallisarkisto puhuvat miljoonista digitoiduista yksiköistä, tehdään kunnankirjaston nettisivuille muutamman kirjan kokoelma oman pitäjän menneisyydestä. Mukaan otetaan niin kansallisesti, alueellisesti kuin paikallisestikin tärkeiksi koettuja aineistoja. Tavoite on yhteinen: tuoda menneisyys ja yhteinen kulttuuriperintö lähemmäs käyttäjiä, helppoon ja käyttöä kestäväan muotoon.

Mutta mitä mieltä ovat käyttäjät? Ovatko tutkijat löytäneet sähköiset aineistot, käyttävätkö historian harrastajat digikokoelmia? Organisaatiokohtaisia käyttäjäkyselyitä ja -selvityksiä on tehty, mutta laajempia tutkimuksia aineistojen käytöstä tai käyttäjien kokemuksista ei ole. Tilanne on siis hyvin erilainen kuin teknisellä puolella, jota on selvitetty ja arvioitu KDK-hankkeessa. Samoin on luotu yhteisiä teknisiä menetelmiä ja toimintatapoja, jotta aineisto saataisiin sähköiseen muotoon entistä laadukkaammin ja yhdenmukaisem-

min. Sen sijaan on vaikea hahmottaa sitä, miten käyttäjät suhtautuvat digitoituihin aineistoihin tai miten he katsovat digitointien onnistuneen.

Kuva käytön rakenteista esiin

Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) selvityshankkeessa Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot tutkitaan kuluvan vuoden aikana digiaineistojen käyttöä. Tavoitteena on sekä koota tietoa nykytilanteesta, että pohtia tulevaa. Työ jakaantuu kolmeen osaan:

1. Nykytilanteen kartoittaminen

Miten tutkijayhteisö on ottanut vastaan toteutetut digitointihankkeet, miten muistiorganisaatiot ovat lähteneet vastaamaan tutkijayhteisön tarpeisiin digitointihankkeissaan? Millaisia ratkaisuja ja selvityksiä on tehty niin Suomessa kuin kansainvälisestikin?

2. Digitointihankkeiden vaikutusten selvittäminen

Miten voidaan mitata digitointihankkeiden onnistumista humanistisen tutkimuksen näkökulmasta? Miten tutkimuksen tekeminen ja julkaiseminen tulee muuttumaan kulttuuriperinnön entistä laajemman digitoinnisen myötä? Miten digitointi ohjaa tutkimusta ja miten tutkimus ohjaa digitointia?

3. Tutkijayhteisön ja muistiorganisaatioi-

den yhteistyön kehittäminen

Millaiset institutionaaliset rakenteet ja käytännöt auttaisivat tutkijayhteisön ja muistiorganisaatioiden välistä yhteistyötä? Millaisia aineistoja tutkimus tarvitsisi digitoitaviksi ja miten tutkijayhteisö voisi osallistua digitointi-hankkeiden suunnitteluun ja toteutukseen?

Svenska litteratursällskapet, joka itsekin kuuluu KDK-organisaatioihin, kutsuu mukaan kaikki muistiorganisaatiot, jotka ovat aineistojaan digitoineet. SLS on laatinut verkkokyselyn, jolla kerätään tietoa digitoitujen aineistojen käytöstä. Sillä, onko kyse kirjastosta, arkistosta vai museosta, ei ole merkitystä, sillä tavoitteena on kerätä mahdollisimman laajasti tietoa nykykäytännöistä ja niiden vahvuuksista ja heikkouksista. Kyselystä on tehty versiot kummallakin kotimaisella kielel-

lä ja se on käynnissä sunnuntaihin 27.3.2011 asti osoitteessa www.sls.fi/forskarnasrost.

Keskustelua tutkijayhteisön kanssa ja selvitys käyttäjistä

Myöhemmin keväällä SLS tulee kääntymään käyttäjien puoleen. Huhtikuun puolella välissä järjestetään keskustelutilaisuus yliopistolliselle tutkijayhteisölle, jossa pohditaan digitoitien vaikutuksia tutkimukseen ja etsitään lähtökohtia nykyistä tiiviimmälle yhteistyölle. Huhtikuun loppulla aukeaa kysely, jolla selvitetään käyttäjien kokemuksia, mielipiteitä ja toiveita.

Hanke päättyy lokakuussa 2011, jolloin järjestetään aihetta käsittelevä loppuseminaari. Tuoloin valmistuu myös loppuraportti, joka vetää yhteen kerätyt tiedot ja niiden pohjalta tehdyt

päätelmät, suunnitelmat ja visiot. Loppuraportti tullaan toimittamaan kaikille niille muistiorganisaatioille, jotka osallistuvat maaliskuisen kyselyyn, joten vastaamalla pääsee osalliseksi myös työn tuloksista!

Mutta miksi juuri nyt? Onko vuosi 2011 oikea aika selvityksen tekemiselle? Eikö

pitäisi odottaa vielä pari vuotta? KDK:kin on tulossa ja monet erillisrahoitetut digitoihankkeet ovat yhä käynnissä, eikö siis kannattaisi lykätä selvittämistä? Päinvastoin, juuri nyt on oikea aika tarttua asiaan ja juuri edellä mainituista syistä.

Digitoimmeko oikeita aineistoja?

Vuosien 2009–2011 aikana Suomessa on digitoitu monin verroin enemmän kansallista kulttuuriperintöä kuin koko sitä edeltäneenä aikana. Digitointiprojektien ja kehittämishankkeiden avulla on saatu tutkijoiden ja muun yleisön käytettäväksi ennen näkemätön määrä kansallista kulttuuriperintöä sähköisessä muodossa.

Suomi on edelleen jäljessä monia muita maita, mutta viimeisten vuosien kehityksen myötä sähköisten aineistojen määrä on noussut niin merkittäväksi, että ne alkavat vähitellen tarjota varteenotettavan vaihtoehdon perinteisille lähteille. Mitä pidemmälle digitoinneissa mennään, sitä todennäköisempää on, että käyttäjä löytää haluamansa aineiston sähköisessä muodossa.

Digitointiprosessien edetessä muistiorganisaatiot joutuvat entistä tarkemmin pohtimaan, mitä aineistoja kannattaa siirtää sähköiseen muotoon, missä järjestyksessä ja miten. Alkuvaiheessa valintojen tekeminen oli suhteellisen helppoa, sillä digitoinneissa keskityttiin kaikkein merkittävimmiksi koettuihin aineistoihin sekä sellaisiin materiaaleihin, jotka olivat erityisen käytettyjä tai huonokuntoisia. Kun näistä aineistoista siirrytään eteenpäin, joudutaan visaisten päätösten eteen.

Suomalainen kulttuuriperintö on niin laaja, ettei sitä voida kokonaisuudessaan siirtää sähköiseen muotoon, joten valintoja on tehtävä. Muistiorganisaatioiden henkilökunnalla on parhain

asiantuntemus aineistoista, mutta vasta käyttäjien kokemukset voivat vahvistaa, onko digitoitavaksi valittu oikeat aineistot.

Tästä löytyy Svenska litteratursällskapetin selvityshankkeen keskeinen rajapinta. Aineistoja ei digitoida vain siksi, että ne säilyisivät, vaan siksi, että niitä käytettäisiin. Prosessi on molemminpuolinen: aineistojen on löydettävä käyttäjät ja käyttäjien aineistot. On löydettävä oikea aineisto, joka on tuotava esille niin, että käyttäjä löytää sen, ja varustettava sellaisilla metatiedoilla, että käyttäjä voi hyödyntää sitä.

Asiaa ei tee yhtään helpommaksi se, että käyttäjiä on monenlaisia; on akateemista tutkimusta tekevää yliopistoväkeä, on sukututkijoita, perinteen ja historian harrastajia. On opettajia, koululaisia, toimittajia, muita työksensä tietoa hakevia ja on myös sunnuntaisurffailijoita, joille päätyminen sähköisen kulttuuriperinnön äärelle voi sytyttää kipinän uuteen harrastukseen tai vaikka ammattiin.

Uudenlaisen tutkimuksen äärellä

Digitointihankkeiden eteneminen tulee muuttamaan tutkimuksen tekoa, sillä sähköinen ympäristö tekee mahdolliseksi uudenlaisten tutkimuskysymysten esittämisen ja erilaisten otosten keräämisen. Esimerkiksi Kansalliskirjaston OCR-digitoitu eli tekstintunnistusmenetelmällä sähköiseksi muutettu aineisto on avannut vanhimman sanomalehtiaineiston sanahauille.

Aikaisemmin jotain tiettyä aihetta koskevan kirjoittelun saattoi löytää sanomalehdistä joko selaamalla vuosikerran toisensa jälkeen tai tietämällä jo valmiiksi päivän tai ajanjakson, jolloin aiheesta on kirjoitettu. Nyt yksinkertainen sanahaku kertoo, että esimerkiksi sana ”lohikäärme” löytyy vuoteen 1880 mennessä julkaistuista lehdistä peräti 305 eri tekstistä, joista vanhimmat ovat vuodelta 1847.

Ilman OCR-digitointia näiden artikkelien kerääminen olisi käytännössä mahdotonta, mutta nyt uusi teknologia poimii ne esille muutamassa sekunnissa. Tutkija voi nopeasti katsoa, mitä

mistäkin aiheesta on kirjoitettu vuosikymmenien aikana eri puolilla Suomea.

Miten digitoitujen aineistot muuttavat tutkimusta?

Uusi teknologia voi olla myös uhka tutkimukselle, sillä tutkijatkin ovat ihmisiä ja saattavat mennä siitä, missä aita on matalin. Enää ei tarvitse selata lehtiä, joten tuntuma aikakauden kirjoitteluun, mielipiteisiin ja muoti-ilmiöihin jää saamatta.

On myös mahdollista, että sanomalehtimateriaalia aletaan käyttää lähteenä melkein missä tahansa tutkimuksessa, hakeminen kun on niin helppoa. Jos esimerkiksi jonkun muun muistiorganisaation sähköisessä kokoelmassa on vähintään yhtä herkullista aineistoa 1800-luvun lohikäärmeistä kuin sanomalehtikokoelmassa, mutta tutkija ei sitä osaa etsiä, ei materiaali päädy mukaan tutkimukseen.

Haasteelliseksi voi muodostua jopa tutkijoiden saaminen sähköisen aineiston äärelle. Tutkijayhteisön on omaksuttava uudenlainen tiedonhaun ja hallinnan taito, jolla pärjätään sähköistyvässä ympäristössä. KDK-käyttöliittymä tulee avustamaan tässä työssä merkittävästi, sillä se kokoaa yhteen aineistoa periaatteella, ettei käyttäjän tarvitse tietää, mikä instituutio materiaalin omistaa. On kuitenkin tosiasia, etteivät kaikki aineistojaan digitoineet muistiorganisaatiot tule KDK-hankkeeseen liittymään, joten materiaalia on osattava etsiä muualtakin kuin itsestään selvimmistä paikasta.

Sukututkijat erityisenä käyttäjäryhmänä

Täsmällistä tietoa käyttäjien taustoista ei ole saatavilla, mutta ”mutu-tuntuma” kertoo, että tällä hetkellä suurin yksittäinen käyttäjäryhmä ovat sukututkijat. He ovat kiinnostuneet niin Kansalliskirjaston ja -arkiston suuren kokoelmista kuin pienimmistä paikallisista digitoinneista, käyttävähän he selvityksissään lähteenä niin kansallisia kuin paikallisiakin lähteitä. Sukututkijat ovatkin olleet alusta lähtien valveutuneita uuden tekno-

logian tuomista mahdollisuuksista – huomattavasti valveutuneempia kuin akateemiset tutkijat.

Kun sukututkijoiden aika ei enää mene mikrofilmitteiden ääressä istumiseen, vaan työtä voidaan tehostaa tietokantojen ja digiarkistojen avulla, suuntaavat esipolvistaan kiinnostuneet harrastajat mielenkiintonsa seuraavaksi uudenlaisiin lähdeaineistoihin. Näin ollen sukututkijat tulevat kaikesta päätellen tulevaisuudessa käyttämään entistä monipuolisemmin niin arkistojen, kirjastojen kuin museoidenkin kokoelmia – etenkin niitä sähköisiä, sillä uudet ympäristöt ovat heille jo tuttuja.

Seuraava kysymys onkin, mitkä aineistot kiinnostaisivat sukututkijoita? Entä millä aineistoilla myös akateemiset tutkijat saataisiin hyödyntämään sähköisten kokoelmia sukututkijoiden kaltaisella innolla? Entä historian harrastajat, opettajat, toimittajat, sunnuntaisurffaajat? Mitä käyttäjät haluavat löytää sähköisessä muodossa? Tietävätkö he itsekään sitä, entä voimmeko me päätellä sitä, jos heidän eivät ole asiasta varmoja?

Jos kummatkin tulevat puolitiehen vastaan

Kyse on yhteistyöstä, tiedottamisesta ja koulutamisesta. Paras hyöty kulttuuriperinnön sähköistamisestä saadaan, kun toimijat lähtevät yhteistyöhön keskenään. SLS:n selvityshankkeen päämääränä onkin etsiä väyliä yhteistyölle ja luoda rakenteita, jotka mahdollistaisivat vuorovaikutuksen.

Nykyisen toimintamallin, jossa toisaalta muistiorganisaatiot pohtivat digitointiratkaisuja yksinään ja toisaalta käyttäjät haaveilevat yksinään uusista digiaineistoista tai toimivammista käyttöjärjestelmistä, tilalle olisi tuotava ”yhdessä olemme enemmän”-tyyppinen ajattelumalli.

Jos kumpikin osapuoli tulee puolitiehen vastaan ja lähtee yhdessä kehittämään sähköiseen ympäristöön siirrettävää kulttuuriperintöä, palvelee se entistä paremmin alkuperäistä tarkoitustaan: menneisyyden ja yhteisen kulttuuriperinnön tuomista lähemmäs käyttäjiä, helppoon ja käyttöä kestävämpään muotoon. 📖

TIETOJA KIRJOITAJASTA:

*Outi Hupaniittu, projektinvetäjä
Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot
Svenska litteratursällskapet i Finland
www.sls.fi/forskarnasrost
outi.hupaniittu@sls.fi*

Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot –kysely

- kohderyhmänä kirjastot, arkistot ja museot, jotka ovat digitoineet aineistojaan riippumatta siitä, kuinka paljon digitointeja on tehty
- selvittää digiaineistojen käytön nykykäytänteitä ja toimintamalleja
- käynnissä 27.3.2011 asti osoitteessa www.sls.fi/forskarnasrost sekä suomen että ruotsin kielellä
- kyselyyn osallistuvat saavat selvityshankkeen loppuraportin, joka valmistuu lokakuussa 2011
- loppuraportti laaditaan niin, ettei yksittäisen organisaation antamia vastauksia voi yksilöidä